

DR. H. TÓTH ISTVÁN vendégoktató
Lomonosov Egyetem
Moszkva

Barangolás a gyermekjátékok világában

Elment a tyúk a vásárra,
Batyut kötött a hátára.
Elfelejtett jegyet venni,
Le kellett a batyut tenni.
Megjött a tyúk sülve-főve,
Többet nem ül az ülőre! (1)

A mottóként használt *Gágyor József* galántai gyűjtéséből való kiszámoló mondókamese ötletadó is számunkra. Nevezetesen: midőn a gyermekjátékok világába indulunk barangolni, kösünk egy nagy–nagy batyut a hátunkra, s gyűjtünk bele minél többet a *gyermekfolklór* műfajai-ból!

Mára a gyakorló pedagógusok is megbarátkoztak a néprajzkutatók számára alapfogalomnak tűnő gyermekfolklór kifejezéssel, mivel egyértelmű, a gyermekkor költészetét is integráló, gyűjtő-rendszerző kategóriával van dolgunk. *Voigt Vilmos* így határozza meg: „a gyermekek által ismert vagy számukra alkotott folklórjelenségek összessége. Általában műfajaiban és céljában is különbözik a felnőttek folklórjától. Fő tartalma a játék, amelyhez szorosan kapcsolódik a társadalmi életbe és a hagyományokba való belenevelődés”. (2)

Mi jellemzi a gyermekfolklórt? Elsősorban a közösségi jelleg, továbbá a nemek és a korosztályok alapján történő természetes elkülönülés, valamint a hagyományozás s kiváltképp az állandó alkotókészség, meghatározóan a játékoság.

Amikor a gyermekfolklór *műfajait* vesszük szemügyre, azt tapasztaljuk, hogy *szűkebb és tágabb értelemben* elemezhetjük, továbbá jellemezhetjük és csoportosíthatjuk főbb vonásai alapján az ide sorolható, a megjegyzett költészetből való műveket. Elsősorban a *mondókák*, a *gyermekdalok*, a *lírai játékdalok*, a *dramatikus* jellegű *játékszövegek*, a *gyermekmesék* a *gyerekek által gyakorolt folklór jelenségek* szűkebb, vagyis a *szorosabb értelemben* vett köre. A *gyermeknyelv* és a *tanulás* számos részletét a gyermekfolklór *tágabb értelemben* vett körébe sorolhatjuk.

A játékeszközöket maguk, többnyire önállóan készítik a gyermekek.

Bizonyítható, hogy a kicsinyek játécai úgynevezett *rögtönzött játékok*, amelyek keretei egyszerűek, hagyományozottak, nagyjából állandóak.

Érdemes megnéznünk a *gyermekfolklór* alkotásait a *nevelés szempontjából* is, ugyanis megkülönböztetünk *prefiguratív* – tehát múltra orientált – és *posztfiguratív* – azaz jövőre irányuló – műfajokat.

Ismerünk *szórakoztató*, ugyanakkor *nevelő-oktató* és *szoktató mondókákat*, ilyenek a cirógatók, simogatók, tenyéricsiklandozók, kézfejcsipkedők, homlok-összekocantók, orr-összedörzsölők, lábön vagy nyakban lovagoltatók, továbbá az etetők, gyógyítók, valamint a hintáztatók.

Kedveltek a *naphívogatók*, *esőkerők*, *fecske- és gólyaköszöntők*. Ezek a mondókák a természeti és a társadalmi környezettel való kapcsolatot tükrözik, lehetnek egyszemélyesek, ugyanakkor társas előadásra alkalmasak, amelyek az ősi hitvilág, a varázsló szertartások nyomait őrző folklór-műfajok.

Bizonyítottan *kedélynevelők* a különböző állatok (cinege, sárgarigó, tyúk, varjú, kacsá stb.) hangjait utánzó, a *pulykabosszantók*, a *héjariasztók*, a *katicabogár-röptetők*, a *csigacsalogatók*.

A nevelés szempontjából – rendszerint – viták keresztüzében állnak a *csúfólók*, a *bosszantók*, kiváltképp a *névcsőfólók*. Ismerünk sántának, piszének, fogatlannak, kopasznak, árulkodónak, haragosnak, nyafogónak, kancsalnak stb. címzettek. Vannak falut, nemzetiséget, foglalkozást csúfoló, bosszantó adatok is. Ezeket a szövegeket ugyanúgy jellemzi a szókimondás, mint a gátlástalanság. Kellő körütekintéssel, megfontolással és előkészülettel éljünk a proverbiumok eme darabjaival! Jellemezen bennünket a pedagógiai tapintat és a mértéktartás, amikor szemeztünk a csúfolókból!

Érdekesebbek a *gyermekjátékek*re buzdító kiszámolók, kiolvasók vagy a *játékba hívó* mondókák, továbbá a *játéktevékenységet előkészítő* szándékos nyelvi rejtvények, másképpen *fonórejtvények*, valamint a *gyermekjátékot biztató* (csúfoló) mondókák, például a fogócskát, a bújócskát serkentők. Itt említjük meg a játékcselekménytől független, ugyanakkor a különböző játékfajtákhoz illeszkedő adatokat is.

Külön kutatást és elemzést igényelnek a kisgyermekek körében méltán kedvelt mozdulatokkal követett *szerepjátások*, a *táncra készítő*, az *énekelt felelgetősök* (pl.: várkörjárók, hidasjátékok stb.), a párosítók, a szertartásos jellegű énekes-táncos *leányjátékok* stb.

A fentieket „bemelegítő”-nek, ha úgy tetszik, játékba hívónak gondoltuk. Most szemeztünk a hatalmas és gyönyörűséges gyermekjáték-adattárból! A Kárpát-medence különböző vidékeiről válogattunk, hogy mindenki kedvét lelhesse a szemelvényekben. Együttal arra szeretnénk készíteni „játszóársainkat”, hogy saját körzetükben, falujukban lássanak hozzá, vagy folytassák lelkesen a gyermekjátékgyűjtést, s tegyék vele gazdagabbá iskolájuk életét.

Játékba hívó mondóka

Ágasegyházáról:

Ki játszik ilyet?

Majd megmondom, milyet,
gyere be a sorba,
legyel a fogócska!

Csizmadiának szánt csúfoló

Andódról:

Egy szem szilva,
két szem szilva,
málészájú csizmadia!

*Bújócskázásra biztató
mondóka* Balláról:

Bújj, bújj, itt megyek,
tüzes lapátot viszek,
egyet szólok, kettőt szólok,
harmadikra rátalálok!

*Árulkodónak mondott
csúfoló* Csongrádról:

Árulkodó Júdás,
Köll-e piros tojás?

Fonórejtvény
a galántai járásból:

Ekete-pekete cukota pé,
Ábel-pábel noma né,
Csiszli já, csiszli já,
Pom pó dé.

Névcsőfóló
Mátyusföldről:

Lackó, packó
Pipadohány zacskó,
Rágyújtott a pipára,
Leégett a szakálla.

Homlok-összekoccantó
Nyíregyházáról:

Bú, bika, cseri bika,
Adjál szalmát, adjál szénát,
Nem adok,
Türi, türi, nem adok!

*Játékcselekménytől független
játékszöveg Sopronból:*

Hajlik a meggyfa,
nagy az árnyéka,
akit szeretsz,
kapd el!

*Csigacsalogató
Taksonyból:*

Csiga-biga, gyere ki,
Ég a házad ideki!
Kerek tóba teszek,
Onnan ki se veszek,
Hosszú pókok megkergetnek,
Vén hollók megesznek.

*Gólyaköszöntő
Vághosszúfaluból:*

Gólya, gólya, gilice,
Mitől véres a lábad?
Török gyerek megdobta,
Magyar gyerek gyógyítja,
Sípbal, dobbal,
Nádi hegedűvel,
Csicsigatja, babusgatja,
Tóba, tóba mártogatja.

*Cinegehang-utánzó
Vitnyédről:*

Kis cipőt, kis cipőt,
kis cipőt, kis cipőt!

Befejezésül álljon itt egy – Szeghalomról való – *nevetéstiltó játék*. Próbáljuk ki, játsszuk el, szórakoztasson bennünket ez a felelgetős, illetőleg páros vagy csoportos gyermekjáték!

- Min állasz?
- Cserépen.
- Min lebegsz?
- Levélen.
- Mi van a szádba'?
- Kíkkü.
- Köpd ki!
- Nem köpöm!
- Fordulj hármat az égre, de ne neved!

A fenti példákat a *kiejtéstanítás* és a *szókincsfejlesztés* nemes szolgálatába is állíthatjuk.

SZAKIRODALOM

1. Tátrai Zsuzsanna: *A gyermekkor költészete*. In: Vargyas Lajos (főszerk.): Magyar népköltészet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. (584-610. p.)
2. Voigt Vilmos: *Gyermekfolklor*. In: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon II. kötet: F-Ka. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. (348. p.)

AJÁNLOTT IRODALOM

1. Faragó József- Fábián Imre (szerk.): *Bihari gyermekmondókák*. Kriterion Könyvkiadó, 1982:
2. H. Tóth István: *Öllettár* (a hagyományörzésre nevelő pedagógusoknak). Origó Stúdió, Kecskemét, 1994.